

پژوهشی در باره ارزش زیارت امام حسین □

محمد محمدی ری شهری

چکیده

روایاتی که فضیلت زیارت امام حسین □ را بیان داشته‌اند، هرچند در بیان ثواب با هم متفاوت‌اند، اما در یک نقطه اشتراک دارند و آن، این که آن را برتر از حج و یا عمره دانسته‌اند، و برخی از آنها ثواب چندین حج را برای زیارت امام حسین □ برشمرده‌اند. در این نوشتار، پس از بیان برخی از این روایات، به چرایی این برتری پرداخته شده است. کلیدواژه‌ها: زیارت امام حسین □، فضیلت زیارت، حج و عمره، فضیلت حج.

درآمد

در برخی از روایات، فضیلت زیارت امام حسین □، با فضیلت‌های حج و عمره گزاردن، مورد سنجش و ارزشیابی قرار گرفته است. برخی از این احادیث، ثواب زیارت آن امام را برابر با ثواب حج و عمره پس از انجام دادن حج واجب می‌دانند و برخی، آن را برابر با حج می‌دانند، برای کسی که نتوانسته حج بگزارد؛ ولی شماری از روایات، فضیلت زیارت امام حسین □ را بیشتر از حج گزاردن، بلکه فضیلت آن را برابر با یک‌هزار حج، مطرح کرده‌اند؛ روایاتی مانند:

عن أبي عبد الله [الصادق] □: زيارَةُ قَبْرِ الْحُسَيْنِ □ حَجَّةٌ، وَ مِنْ بَعْدِ الْحَجَّةِ حَجَّةٌ وَ عُمْرَةٌ بَعْدَ حَجَّةِ الْإِسْلَامِ؛¹

زیارت قبر حسین □، [برابر با] یک حج است و [بلکه برابر با] حج و عمره‌ای است که پس از حَجَّةِ الْإِسْلَام، به جا آورده می‌شود.

عن إبراهيم بن عقبة: كَتَبْتُ إِلَى الْعَبْدِ الصَّالِحِ □: إِنْ رَأَى سَيِّدَنَا أَنْ يَخْبِرَنِي بِأَفْضَلِ مَا جَاءَ بِهِ فِي زِيَارَةِ الْحُسَيْنِ □، وَ هَلْ تَعْدِلُ ثَوَابَ الْحَجِّ لِمَنْ فَاتَهُ؟ فَكَتَبَ □: تَعْدِلُ الْحَجُّ لِمَنْ فَاتَهُ الْحَجُّ؛²

به بنده صالح (امام جواد یا هادی □) نوشتم: اگر سرور ما صلاح می‌دانند، مرا از برترین چیزی که در باره زیارت حسین □ روایت شده، خبر دهد، و آیا زیارت کسی که به حج نرسیده، برابر با حج، پاداش دارد؟

1. کامل الزیارات، ص 298، ح 495؛ بحار الأنوار، ج 101، ص 39، ح 59.
2. کامل الزیارات، ص 296، ح 490؛ بحار الأنوار، ج 101، ص 32، ح 26.

Archive of SID

امام □ نوشت: «[زیارت حسین □] برای کسی که حج را از دست داده، برابر با حج است.»

عن محمد بن سنان: سَمِعْتُ الرَّضَا □ يَقُولُ: زِيَارَةُ قَبْرِ الْحُسَيْنِ □ تَعْدِلُ عُمْرَةً مَبْرُورَةً مَقْبُولَةً؛³

شنیدم که امام رضا □ می‌فرماید: «زیارت قبر حسین □، برابر با عمره‌ای مقبول و نیکوست.»

عن أبي عبد الله [الصادق □]: مَنْ أَتَى قَبْرَ الْحُسَيْنِ □ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ حَجَّةً وَ عُمْرَةً؛⁴
هر کس به [زیارت] قبر حسین □ بیاید، خداوند، برایش یک حج و عمره می‌نویسد.

عن علي بن الحسين [زين العابدين □]: مَنْ زَارَ قَبْرَ الْحُسَيْنِ □ كَتَبَ لَهُ حَجَّةً وَ عُمْرَتَانِ؛⁵
هر کس قبر حسین □ را زیارت کند، یک حج و دو عمره، برایش نوشته می‌شود.

عن أبي عبد الله [الصادق □]: مَنْ أَتَى قَبْرَ الْحُسَيْنِ □ عَارِفًا بِحَقِّهِ، كَانَ كَمَنْ حَجَّ ثَلَاثَ حَجَجٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ □؛⁶

هر کس با شناختن حق حسین □ به زیارت قبرش بیاید، مانند کسی است که سه بار همراه پیامبر خدا □، حج گزارده است.

عن أبي عبد الله [الصادق □]: زِيَارَةُ قَبْرِ الْحُسَيْنِ □ تَعْدِلُ عَشْرِينَ حَجَّةً وَ أَفْضَلَ، وَ مِنْ عَشْرِينَ عُمْرَةً وَ حَجَّةً؛⁷

زیارت قبر حسین □، برابر با بیست حج و برتر از آن است، و نیز [برتر از] بیست عمره و بیست حج است.

عن أبي سعيد المدائني: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ □ فَقُلْتُ لَهُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ، أَأْتِ قَبْرَ الْحُسَيْنِ □؟

قال: نَعَمْ يَا أَبَا سَعِيدٍ! فَاتَتْ قَبْرَ ابْنِ رَسُولِ اللَّهِ □، أَطِيبَ الطَّيْبِينَ، وَ أَطْهَرَ الطَّاهِرِينَ، وَ أَبْرَّ الْأَبْرَارِ؛ فَإِذَا زُرْتَهُ كَتَبَ اللَّهُ لَكَ بِهِ خَمْسًا وَ عَشْرِينَ حَجَّةً؛⁸

ابو سعید مدائنی گوید: بر امام صادق □ در آمدم و گفتم: فدایت شوم! آیا به زیارت قبر حسین □ بروم؟

فرمود: «آری، ای ابو سعید، به زیارت قبر فرزند پیامبر خدا □ برو که او پاکترین پاکان، پاکیزه‌ترین پاکیزگان، و نیکوترین نیکوکاران است. پس چون او را زیارت کنی، خداوند در برابر آن، بیست و پنج حج برایت می‌نویسد.»

عن بشير الدَّهَّانِ، سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ □ يَقُولُ: ... فَقَالَ: يَا بَشِيرُ! إِنَّ الرَّجُلَ مِنْكُمْ لَيَغْتَسِلُ عَلَى شَاطِئِ الْفُرَاتِ، ثُمَّ يَأْتِي قَبْرَ الْحُسَيْنِ □ عَارِفًا بِحَقِّهِ، فَيُعْطِيهِ اللَّهُ بِكُلِّ قَدَمٍ يَرْفَعُهَا أَوْ يَضَعُهَا

3. ثواب الأعمال، ص 112 ح 10؛ كامل الزيارات، ص 291، ح 473 و ص 292، ح 477.

4. كامل الزيارات، ص 300، ح 500 و ح 499.

5. فضل زیارة الحسين □، ص 43، ح 17.

6. كامل الزيارات، ص 267، ح 413.

7. الكافي، ج 4، ص 580.

8. همان، ج 4، ص 581، ح 4.

مِنَّةَ حَجَّةٍ مَّقْبُولَةٍ، وَ مِئَّةَ عُمْرَةٍ مَبْرُورَةٍ، وَ مِئَّةَ غَزْوَةٍ مَعَ نَبِيِّ مُرْسَلٍ إِلَى أَعْدَاءِ اللَّهِ وَ أَعْدَاءِ رَسُولِهِ؛⁹

شنیدم که امام صادق □ می‌فرماید: «... ای بشیر، فردی از شما بر کناره فرات، غسل می‌کند و با شناخت حق حسین □ به زیارت او می‌آید و خداوند، در برابر هر گامی که برمی‌دارد و می‌گذارد، یکصد حج مقبول و یکصد عمره نیکو و یکصد جهاد همراه با پیامبر فرستاده شده در برابر دشمنان خدا و پیامبرش، برایش می‌نویسد».

با ملاحظه این روایات، دو پرسش، پیش می‌آید:

پرسش اول. ملاک این همه تفاوت در ارزیابی زیارت امام حسین □ و حج و عمره چیست؟ و چرا روایتی آن را برابر با یک حج و عمره می‌داند و روایت دیگر، آن را معادل سه حج و دیگری، معادل ده حج و همچنین تا یک‌هزار حج و یک‌هزار عمره؟! پرسش دوم. چگونه می‌توان پذیرفت که فضیلت زیارت سید الشهداء □، بیشتر از زیارت خانه خداست؟ و آیا این گونه روایات، به مفهوم کم‌ارزش جلوه دادن زیارت خانه خدا نیست و موجب کاستن انگیزه زائران آن و کاهش شکره و عظمت حج نمی‌شود؟!

علت اختلاف روایات در ارزیابی زیارت امام حسین □

در تبیین اختلاف روایات ارزیابی فضیلت زیارت سید الشهداء □ و سنجش آن با حج و عمره، به دو علت، می‌توان اشاره کرد:

1. اختلاف کیفیت زیارت‌ها

ممکن است بگوئیم که اختلاف روایات، ناظر به اختلاف کیفیت زیارت‌هاست؛ بدین معنا که هر چه معرفت زائر، بیشتر باشد و آداب زیارت را بهتر رعایت کند و هدف آن را بیشتر تأمین نماید، طبعاً زیارت او از کیفیت بهتری برخوردار خواهد بود و ارزش بیشتری دارد. بر این اساس، ممکن است زیارت زایری، برابر با یک حج، ارزش‌گذاری شود و زیارت زایری دیگر، معادل ده حج، و زیارت فردی دیگر، یکصد حج و زیارت دیگری، یک‌هزار حج و همین‌طور تا بیش از یک‌هزار حج گزاردن.

2. مفهوم عددی نداشتن اعداد

با تأمل در متن احادیث یاد شده، مشخص می‌شود که عدد در آنها، مفهوم عددی ندارد؛ بلکه مقصود از آن، کثرت است. به همین جهت، در شماری از این احادیث وقتی راوی از برتری زیارت امام حسین □ بر حج، شگفت‌زده می‌شود، امام □ بر تعداد آن می‌افزاید. بنا بر این، مقصود در همه این روایات، آن است که فضیلت زیارت امام حسین □، بسی بیشتر از فضیلت حج و عمره است. دلیل این مطلب، در پاسخ به سؤال دوم، روشن خواهد شد.

تبیین روایات برتر بودن زیارت امام حسین □ از حج

پیش از توضیح این روایات، توجه به چند نکته، لازم است:

9. کامل الزیارات، ص 320، ح 544 و ص 343، ح 580.

10. یعنی مقصود از هر یک از این اعداد، نفی عددهایی نیست که با این عدد، اختلاف دارند.

نکته اول. این گونه ارزش‌گذاری در روایات اهل بیت[ؑ]، به زیارت امام حسین[ؑ] اختصاص ندارد، بلکه موارد متعددی یافت می‌شود که عملی یک‌هزار برابر حج، بلکه بیشتر از آن ارزیابی شده است؛ مانند: برآوردن حاجت مؤمن، که برتر از یک‌هزار حج پذیرفته، شمرده شده^{۱۱} و یا باز گرداندن مال حرام، که معادل هفتاد هزار حج پذیرفته است.^{۱۲}

همچنین، موارد متعددی یافت می‌شود که پاداش عملی، معادل پاداش یک‌هزار شهید، ارزیابی شده است؛ مانند: اصلاح دادن میان زن و شوهر،^{۱۳} شکیبایی بر مصیبت و بلا،^{۱۴} ثابت‌قدم ماندن بر دوستی اهل بیت[ؑ] در دوران غیبت امام زمان[ؑ].^{۱۵}

پیش از اظهار نظر در باره این گونه روایات، لازم است تا ابتدا صدور آنها از اهل بیت[ؑ]، بررسی شود. در صورتی که انتساب آنها به اهل بیت[ؑ] ثابت باشد، با در نظر گرفتن فضای صدور احادیث، می‌توان به حکمت ثواب‌های وعده داده شده، دست یافت؛ چنان که در باره ثواب زیارت امام حسین[ؑ]، حکمت افزون بودن ثواب آن از حج و عمره، بیان خواهد شد.

نکته دوم. بر پایه گزارش برخی از روایات، زیارت سایر اهل بیت پیامبر[ؑ] با زیارت امام حسین[ؑ]، در فضیلت، برابرند. شیخ صدوق، از امام صادق[ؑ] روایت کرده که فرمود:

مَنْ زَارَ وَاحِدًا مِنَّا كَانَ كَمَنْ زَارَ الْحُسَيْنَ[ؑ]؛^{۱۶}

هر کس یکی از ما را زیارت کند، مانند کسی است که حسین[ؑ] را زیارت کرده باشد.

این روایت، می‌تواند اشاره به این نکته باشد که حکمت فضیلت زیارت امام حسین[ؑ]، در زیارت سایر امامان[ؑ] نیز وجود دارد؛ هر چند با تفاوت شرایط سیاسی و اجتماعی و آثار مترتب بر آنها، ممکن است فضیلت زیارت آنها، متفاوت باشد.

1. امام صادق[ؑ] می‌فرماید: «قضاء حاجة المؤمن أفضل من ألف حجة متقبلة بمناسكها، و عتق ألف رقبة لوجه الله؛ برآوردن حاجت مؤمن، برتر از هزار حج پذیرفته شده و آزاد کردن هزار بنده در راه خداست». (الأعمال (صدوق)، ص 308، ح 353)
2. پیامبر خدا[ؑ] می‌فرماید: «لرد دانق من حرام يعدل عند الله سبحانه سبعين ألف حجة مبرورة؛ هر آینه، رد کردن یک دانگ (یک ششم) در هم حرام، نزد خدا برابر با هفتاد هزار حج پذیرفته است». (عدة الداعي، ص 129؛ الدعوات، ص 25، ح 36؛ بحار الأنوار، ج 101، ص 296، ح 16)
3. پیامبر خدا[ؑ] می‌فرماید: «من مشى في إصلاح بين امرأة و زوجها أعطاه الله تعالى أجر ألف شهيد قتلوا في سبيل الله، حقاً؛ هر کس برای آشتی دادن میان زن و شوهری گام بردارد، خداوند به او پاداش هزار شهید را می‌دهد که در راه خدا، با حقیقت، کشته شده باشند». (ثواب الأعمال، ص 341، ح 1؛ أعلام الدین، ص 421)
4. امام صادق[ؑ] می‌فرماید: «من ابتلى من المؤمنين ببلاء فصر عليه، كان له مثل أجر ألف شهيد؛ هر مؤمنی به گرفتاری ای دچار شود و بر آن شکیبایی ورزد، برای او پاداش هزار شهید خواهد بود». (الكافي، ج 2، ص 92، ح 17)
5. امام زین العابدین[ؑ] می‌فرماید: «من ثبت على مولاتنا في غيبة قائمنا أعطاه الله - عز و جل - أجر ألف شهيد من شهداء بدر و احد؛ هر کس در زمان غیبت قائم ما بر ولایت ما استوار بماند، خداوند، پاداش هزار شهید از شهیدان بدر و احد به او عطا می‌کند». (كمال الدین، ص 323، ح 7)
6. ثواب الأعمال، ص 123، ح 3.

نکته سوم. برخی از احادیث، تصریح می‌کنند که زیارت امام رضا □، معادل گزاردن یک میلیون حج است و فضیلت آن، بیش از زیارت امام حسین □ است. محمد بن ابی نصر بزَنطی می‌گوید که در نوشته‌ای از امام رضا □ خواندم:

أبلغ شيعتي أن زيارتي تعدل عند الله - عز و جل - ألف حجّة وألف عمرة مُتَمَبَّلةً كلها؛
به شیعیان من برسان که زیارت من نزد خدا، برابر با یک‌هزار حجّ و عمره پذیرفته است.

او می‌گوید: این موضوع را با امام جواد □ در میان گذاشتم که چگونه می‌شود که زیارت آن امام □، برابر با یک‌هزار حج باشد؟ امام جواد □ پاسخ داد:

إي والله! و ألف ألف حجّة لمن يزوره عارفاً بحقه؛^{۱۷}
آری، به خدا! و برابر با یک میلیون حج است، برای کسی که او را از سر معرفت، زیارت کند.

گفتنی است که این حدیث نیز گواه دیگری بر مفهوم عددی نداشتن عدد این گونه احادیث است.

و در حدیث دیگری، علی بن مهزیار، از امام جواد □ می‌پرسد که فضیلت زیارت امام رضا □ بیشتر است یا زیارت امام حسین □؟ ایشان، در پاسخ می‌فرماید:

زيارة أبي أفضل، و ذاك أن أبا عبدالله □ يزوره كلُّ النَّاسِ، و أبا لا يزوره إلا الخواصُّ
مِنَ الشَّيْعَةِ؛^{۱۸}

زیارت پدرم برتر است؛ چون حسین □ را همه مردمان زیارت می‌کنند، ولی پدرم را جز خواص از شیعه، زیارت نمی‌کنند.

این، همان نکته‌ای است که پیش از این، بدان اشاره شد که شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، در ارزیابی فضیلت زیارت هر یک از خاندان رسالت، نقش دارد. اکنون با توجه به مطالب یاد شده، برای تبیین روایاتی که فضیلت زیارت سید الشهداء □ را به مراتب بیش از حج مطرح کرده‌اند، این نکات، قابل توجه است:

1. موضوع سنجش

نکته اول، این که بی تردید، موضوع سنجش، در احادیثی که مقایسه میان حج واجب (حجّة الإسلام) و زیارت مستحب نیست؛ بلکه مقایسه میان حجّ مستحب و زیارت است. بدین جهت، در برخی احادیث، تصریح شده که زیارت امام حسین زیارت امام حسین □ را برتر از حجّ مطرح کرده‌اند، نمی‌تواند جایگزین حجّة‌الإسلام شود؛ بلکه برای کسی که توان گزاردن حج را ندارد، تا هنگامی که توان گزاردن حج را پیدا کند.

بنا بر این، مقصود از روایاتی که زیارت امام □ زیارت وی، پاداش حج دارد، را با فضیلت‌تر از حج دانسته‌اند، این است که پس از انجام دادن حج واجب، در شرایط ویژه‌ای - که توضیح خواهیم داد -، زیارت ایشان از فضیلت بیشتری برخوردار است.

17. تهذیب الأحکام، ج 6، ص 85، ح 168؛ کتاب من لا یحضره الفقیه، ج 2، ص 582، ح 3182.

18. الکافی، ج 4 ص 584، ح 1.

2. توجه دادن به امور سرنوشت‌ساز اجتماعی

دومین نکته در فهم احادیث یاد شده، این است که مقصود از آنها، کاستن از اهمیت حج به مفهوم حقیقی آن نیست؛ زیرا اگر حج اهمیت نداشته باشد، معیار قرار گرفتن آن برای ارزیابی ارزش‌های دیگر، بی‌معناست، همان‌طور که مقصود از احادیثی نیز که پاداش اصلاح میان زن و شوهر یا شکیبایی در برابر مصائب را یک‌هزار برابر پاداش شهید ارزیابی کرده‌اند، این نیست که مردم را از جهاد در راه خدا، دل‌سرد گردانند، تا به جای جهاد، به اصلاح امور خانوادگی مردم بپردازند و یا شکیبایی در مصایب را پیشه سازند؛ بلکه هدف، بیان اهمیت پیشگیری از متلاشی شدن خانواده‌ها، و همچنین تشویق به مقاومت در برابر سختی‌هاست.

به بیان روشن‌تر، از آن جا که ارزش و اهمیت حج و شهادت در راه خدا، برای همه مسلمانان، روشن و بدیهی است، پیشوایان اسلام، برای توجه دادن مسلمانان به ارزش شماری از کارهایی که نقش اساسی در سازندگی جامعه دارند، حج و شهادت را معیار ارزیابی آنها قرار داده‌اند و به کسانی که در کنار انجام دادن وظایف و جویی خود به انجام دادن این گونه امور اجتماعی بپردازند، بشارت داده‌اند که خداوند، از فضل خود، پاداشی که قابل مقایسه با پاداش انجام دادن وظایف و جویی نیست، به آنان عنایت می‌فرماید. بنا بر این، علت مضاعف بودن پاداش، در اموری که بدان اشاره گردید، این است که از یک سو، ملاک وجوب در آنها وجود ندارد تا شارع، انجام دادن آنها را واجب نماید و از سوی دیگر، انجام دادن آنها برای سازندگی جامعه مطلوب اسلامی، ضرور است و از این رو، شارع با مضاعف نمودن پاداش، مردم را به انجام دادن آنها، ترغیب و تشویق می‌نماید.

3. توجه دادن به حقیقت حج

مهم‌ترین نکته در روایاتی که زیارت امام حسین^ع را برتر از حج معرفی کرده‌اند، توجه دادن مسلمانان به روح حج و حقیقت آن است. روح همه عبادت‌ها - که حج، جامع‌ترین آنهاست -، حاکمیت نظام مبتنی بر توحید به رهبری امام عادل در جامعه است؛ زیرا تنها در سایه این نظام است که ارزش‌های الهی، امکان تحقق و بالندگی پیدا می‌نمایند و چنان که از امام رضا^ع گزارش شده، امامت امام عادل، اساس بالندگی اسلام، محسوب می‌گردد:

إِنَّ الْإِمَامَةَ أَسُّ الْإِسْلَامِ النَّامِي؛^{۱۹}
امامت، ریشه بالنده اسلام است.

و بر این اساس، رهبری امام عادل - که جلوه حاکمیت توحید است -، روح و جوهر و حقیقت حج به حساب می‌آید و حجی با حقیقت همراه است که در سایه رهبری امام عادل و برائت از رهبری زمامداران ستمگر - که جلوه حاکمیت شرک و طاغوت‌اند -، انجام گردد؛ زیرا سراسر حج، لَبَّيْكَ گویی به یگانگی خداوند متعال و برائت از مطلق شرک و مشرک است و بدین سان، حجی که با نظام توحیدی و امامت - که جلوه‌گاه آن است -، پیوند

19. الکافی، ج 1، ص 200، ح 1.

نخورد، حجّ حقیقی نیست؛ بلکه حجّ جاهلی است، چنان که محدث بزرگوار ثقة الإسلام کلینی، از یکی از یاران امام باقر □ به نام فضیل، روایت کرده که فرمود:

نَظَرَ (أَبُو جَعْفَرٍ □) إِلَى النَّاسِ يَطُوفُونَ حَوْلَ الْكَعْبَةِ، فَقَالَ: هَكَذَا كَانُوا يَطُوفُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، إِنَّمَا أَمَرُوا أَنْ يَطُوفُوا بِهَا، ثُمَّ نَبَفِرُوا إِلَيْنَا فَيَعْلَمُونَ وَلَا يَتَّبِعُهُمْ وَمَوَدَّتَهُمْ، وَيَعْرِضُوا عَلَيْنَا نُصْرَتَهُمْ؛^{۲۰}

[امام باقر □] به مردمی که گرد کعبه طواف می‌کردند، نگاه کرد و فرمود: «در زمان جاهلیت، این گونه طواف می‌کردند. همانا مردم، امر شده‌اند که گرد کعبه طواف کنند و سپس، به سوی ما کوچ کنند و ولایت و دوستی خود را به ما اعلام دارند و یاری خود را نسبت به ما عرضه کنند».

و در روایتی دیگر از ایشان، آمده است:

إِنَّمَا أَمَرَ النَّاسُ أَنْ يَأْتُوا هَذِهِ الْأَحْجَارَ فَيَطُوفُوا بِهَا، ثُمَّ يَأْتُوا فَيَخْبِرُونَا بِوَلَايَتِهِمْ، وَيَعْرِضُوا عَلَيْنَا نُصْرَتَهُمْ.^{۲۱}

مردم، مأمور شده‌اند که به سراغ این سنگ‌ها بیایند و طوافشان کنند. سپس نزد ما بیایند و دوستی خود را به ما خبر دهند و یاری‌شان را بر ما عرضه دارند.

و در روایت دیگری می‌فرماید:

تَمَامَ الْحَجِّ لِقَاءِ الْإِمَامِ.^{۲۲}

تمامیت حج، به ملاقات کردن امام است.

نیز از امام صادق □ روایت شده است:

إِذَا حَجَّ أَحَدُكُمْ فَلْيَخْتِمِ حَجَّهُ بِزِيَارَتِنَا، لِأَنَّ ذَلِكَ مِنْ تَمَامِ الْحَجِّ.^{۲۳}

هر یک از شما که حج گزارد، آن را با زیارت ما پایان دهد؛ چون این کار، لازمه کامل شدن حج است.

این گونه روایات، به روشنی نشان می‌دهند که ولایت اهل بیت □، روح و حقیقت حج است و حجّ بدون پیوند با رهبری امام عادل و برائت جُستن از سران مشرک حاکم بر جامعه، حجّ حقیقی نیست.

اکنون با در نظر گرفتن توضیحات گذشته، می‌توان به راز فضائل بزرگی که برای زیارت سید الشهداء □ از اهل بیت □ گزارش شده، پی برد و دریافت که چرا زیارت بامعرفت او، برتر از حجّ استحبابی است؟ و چرا زیارت سایر امامان □، همسان با زیارت سید الشهداء □ است؟ و چرا زیارت امام رضا □ در شرایط اجتماعی خاصی که تنها گروه خاصی از شیعیان به زیارت او می‌روند، با فضیلت‌تر از زیارت امام حسین □ است؟

20. همان، ج 1، ص 392، ح 1.

21. علل الشرائع، ص 459، ح 4؛ عیون أخبار الرضا □، ج 2، ص 262، ح 30.

22. الکافی، ج 4، ص 549، ح 2.

23. علل الشرائع، ص 459.

در واقع، همه این روایات، می‌خواهند حج را با حقیقت خود، پیوند دهند و مردم مسلمان را برای تشکیل حکومتی مبتنی بر ارزش‌های توحیدی، آماده سازند و برای تشکیل حکومت جهانی اسلام به رهبری مهدی آل محمد[□]، زمینه‌سازی نمایند.

به سخن دیگر، پیام سیاسی همه این روایات، زمینه‌سازی برای حکومت اهل بیت[□] است. این پیام را از زیارت همراه با معرفت قبور همه خاندان رسالت، می‌توان دریافت کرد، هر چند در مقاطع خاصی از تاریخ، زیارت برخی از امامان[□]، ممکن است به دلیل پیامی سازنده‌تر، از فضیلت بیشتری برخوردار باشد؛ لیکن به نظر می‌رسد که زیارت هیچ یک از امامان، نمی‌تواند به اندازه زیارت سید الشهداء[□] برای تشکیل حکومت دینی، مؤثر باشد. لذا زیارت ایشان، بیش از هر امام دیگری مورد تأکید و توصیه قرار گرفته است.

4. نهادینه کردن فرهنگ زیارت امام حسین[□]

بی‌تردید، زیارت امام حسین[□]، نماد و نشانه بالندگی مکتب اهل بیت[□] است. نهادینه کردن این فرهنگ، بویژه در فضای سیاسی بسته آن روز، مشکلات خاص خود را داشت و از باب «ثَوَابُ الْعَمَلِ عَلَى قَدْرِ الْمَشَقَّةِ فِيهِ»^{۲۴} پاداش عمل، به اندازه دشواری آن است» و «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَحْمَرُهَا»^{۲۵} برترین اعمال، سخت‌ترین آنهاست»، کسانی که در نهادینه کردن این فرهنگ، نقش بیشتری ایفا کرده‌اند، قطعاً از پاداش بیشتری برخوردارند.

بنا بر این، می‌توان گفت: شرایط سیاسی و اجتماعی، در مضاعف شدن ثواب زیارت، نقش دارد، چنان که زیارت امام رضا[□] با توجه به فاصله بسیار خراسان از مدینه و عراق، در دوران امامت امام جواد[□] با تأکید بیشتری همراه گردیده است؛ زیرا زیارت امام حسین[□] در آن ایام، به یک فرهنگ تبدیل شده بود؛ اما فرهنگ‌سازی برای زیارت امام رضا[□]، نیاز به حرکت جدیدی داشت. این چنین است که در شرایط دیگر، شاید نتوانیم بگوییم که زیارت امام رضا[□]، با فضیلت‌تر از زیارت جدش امام حسین[□] است.

نتیجه

از آنچه گذشت، معلوم شد که برشمردن فضیلتی همچون حج و عمره و یا افزون بر آن، اختصاص به زیارت امام حسین[□] ندارد و برای اعمال دیگری نیز چنین فضایی تصور شده است و دلیل آن، نه کم ارزش بودن حج، بلکه به جا آوردن اعمال مستحب در زمان مطلوب بوده است. علاوه بر این، دلایلی همچون توجه دادن به امور سرنوشت‌ساز اجتماعی، توجه دادن به حقیقت حج و نهادینه کردن فرهنگ زیارت امام حسین[□] از اسباب صدور این روایات دانسته شده است.

کتابنامه

- *أعلام الدین فی صفات المؤمنین*، حسن بن محمد دیلمی (م 711ق)، تحقیق: مؤسسه آل‌البیت[□]، قم: مؤسسه آل‌البیت[□].
- *الأمالی*، محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق) (م 381ق).

24. عیون الحکم و المواعظ، ص 218.
25. بحار الأنوار، ج 70 ص 191.

- *الدعوات*، قطب‌الدین سعید بن عبدالله راوندی (م 573ق)، تحقیق: مؤسسة الإمام المهدي □، قم: مؤسسة الإمام المهدي □، اول، 1407ق.
- *الكافي*، محمد بن يعقوب كليني رازی (م 329ق)، تحقیق: علی اکبر غفاری، بیروت: دار صعب و دار التعارف، چهارم، 1401ق.
- *بحار الأنوار*، محمد باقر مجلسی، بیروت: مؤسسة الوفاء، 1403ق.
- *تهذيب الأحكام فی شرح المقنعة*، محمد بن حسن طوسی (م 460ق)، بیروت: دار التعارف، اول، 1401ق.
- *ثواب الأعمال و عقاب الأعمال*، محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق) (م 381ق)، تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران: مکتبه الصدوق.
- *عدة الداعي*، احمد بن فهد حلی (م 841ق)، تحقیق: احمد موحدی قمی، قم: وجدانی، بی‌تا.
- *علل الشرائع*، محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق) (م 381ق)، بیروت: دار احیاء التراث، اول، 1408ق.
- *عیون أخبار الرضا □*، محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق) (م 381ق)، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، بی‌تا.
- *عیون الحكم و المواظ*، ابو الحسن لیثی واسطی (ق 6)، تحقیق: حسین حسینی بیرجندی، قم: دار الحدیث، 1376ش.
- *فضل زیارت الحسین*، محمد بن علی بن حسن علوی شجری (م 445ق)، تحقیق: سید احمد حسینی، قم: کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، بی‌تا.
- *کامل الزیارات*، جعفر بن محمد بن قولویه قمی (م 368ق)، تحقیق: جواد قیومی، قم: مؤسسة النشر الاسلامی، اول، 1417ق.
- *کتاب من لا یحضره الفقیه*، محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق) (م 381ق)، تحقیق: علی اکبر غفاری، قم: مؤسسة النشر الاسلامی، دوم.
- *کمال الدین و تمام النعمة*، محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق) (م 381ق)، تحقیق: علی اکبر غفاری، قم: مؤسسة النشر الاسلامی، 1405ق.
- *میزان الحکمة با ترجمه فارسی*، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: حمید رضا شیخی، قم: دار الحدیث، 1377ش.
- *نهج البلاغه*، محمد بن الحسین الموسوی (شریف رضی)، ترجمه: سید جعفر شهیدی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، 1378ش.